

Vakıflar Dergisi

Yıl: Haziran 2021 • Sayı: 55

Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: Haziran 2021 - Sayı: 55 - Hakemli Dergidir. Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır

Sertifika No: 16651

ISSN: 1011-7474

e-ISSN: 2564-6796

Vakıflar Dergisi TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı ve EBSCO veritabanı tarafından taranmaktadır.

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Burhan Ersoy

Yayın Koordinatörü

Rifat Türker

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Mevlüt Çam

Yayın Yönetmeni

Mehmet Kurtoğlu

Teknik Editör

Hasan Demirtaş

Yayın ve Editör Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Halit Çal	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Çınar	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Metin İzeti	Tetova Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz Kurt	Ankara Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Kayhan Orbay	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Oruç	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Öz	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Miyase Koyuncu Kaya	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Murat Yılmaz	Cumhurbaşkanlığı Sosyal Politikalar Kurulu

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Muhamed M. Arnaaod	The World Islamic Sciences and Education University /Ürdün
Prof. Dr. Fahameddin Başar	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Bulut	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Murat Çizakça	KTO Karatay Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Géza Dávid	Institute of Oriental Studies / Macaristan
Prof. Dr. Abdülkadir Dündar	Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Akif Erdoğan	Ege Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Seyfettin Erşahin	Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Süreyya Faroqhi	Bilgi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Khalifa Hammache	Emir Abdelkader University / Cezayir
Prof. Dr. Mefail Hızlı	Uludağ Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Adnan Kadric	University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Mustafa Kara	Uludağ Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ziya Kazıcı	Marmara Üniversitesi (Emekli) / Türkiye
Prof. Dr. Bilal Kemikli	Uludağ Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Heath W. Lowry	Bahçeşehir Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İbrahim Numan	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak	TOBB Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İlber Ortaylı	MEF Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Suphi Saatçi	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Haşim Şahin	Sakarya Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüsrev Subaşı	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal	Pamukkale Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eugenia Kermeli Ünal	Hacettepe Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız	Hacettepe Üniversitesi (Emekli) / Türkiye
Prof. Dr. Musa Yıldız	Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali Yılmaz	Uşak Üniversitesi / Türkiye
Dr. Mevludi Arslan	Hırvatistan Meşihati Başkan Yardımcısı / Hırvatistan
Dr. Nazif Öztürk	Vakıflar Genel Müdürlüğü (Emekli) / Türkiye
Dr. Vedat Şahiti	Kosova Baş Müftülüğü / Kosova

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi

T.C.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı

Atatürk Bulvarı No.:10 06050 Ulus / Ankara / Türkiye

Tel: (0312) 509 60 00 - Faks: (0312) 324 47 22

e-posta: vakiflardergisi@vgm.gov.tr web: www.vgm.gov.tr - https://dergipark.org.tr/pub/vakiflar

TAKDİM

Vakıflar Genel Müdürlüğümüz dünyadaki gelir eşitsizliğini, adaletsizliği, merhametsizliği görerek bu yılki vakıflar haftası konusunu “şefkat ve merhamet” teması olarak belirlemiş ve kutlamıştır. Varoluş mantalitesini adalet, şefkat, merhamet gibi ilkeleri üzerine inşa eden İslam medeniyetinde vakıflar bu anlayışın nirengi noktası, temel taşıdır. Şefkat ve merhamet teması üzerine kutladığımız vakıflar haftasında; yalnızca vakfın bu boyutu üzerinde durulmamış aynı zamanda dünyadaki adaletsizlik ve merhametsizliğin çaresinin vakıf ruhuyla yeniden bulunacağına işaret edilmiştir.

Adalet insanlar arasında düzeni sağlarken, merhamet ve şefkat toplumun yardımlaşma, birbirine hayır ve güzellikte bulunma duygusunu geliştirmiştir. Adaleti mülkün temeli gören İslam medeniyeti, şefkat ve merhametle toplumsal dayanışmayı sağlamış, özellikle vakıf kurumuyla hayır, hasenat, güzellik, merhamet ve şefkat gibi güzel hasletlerin yayılmasını sağlamıştır. Adalet ve merhamet Allah’ın sıfatlarından olduğundan dolayı Müslüman için bunların manevi anlamı ve önemi vardır. Peygamberimiz “hayırda yarışınız” ve “birbirinize ihsanda bulununuz” tavsiyesinde bulunmuştur. Gerçekte sırf Allah rızasını kazanmak için hayır ve hasenat duygusuyla kurulan vakıflar; şefkat ve merhametin, iyilik ve güzelliğin, cömertlik ve paylaşımın vücut bulduğu yerler olmuştur.

UNESCO tarafından bu yıl Ahi Evran, Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre yılı ilan edilmiştir. Gerek Hacı Bektaş-ı Veli gerek Yunus Emre ve gerekse Ahi Evran bu toprakların ruh mimarları, Anadolu’yu mayalandıran büyük şahsiyetlerdir. Bunların şahsiyetlerin genç nesil tarafından bilinip, öğretilerinin özümsemekle okunması oldukça önemlidir. Zira bir medeniyet tasavvurundan bahsedilecekse bu ve bunlar gibi büyük şahsiyetlerden yola çıkılarak ancak bir medeniyet inşa edilebilir. Genel Müdürlüğümüz ilan edilen Ahi Evran, Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre yılı etkinliği olarak daha önce ilk baskısını yayınladığı “Hacı Bektaş Veli Dergâhı Ziyaretçi Defteri” kitabının ikinci baskısını yapmıştır. Ayrıca Sezai Karakoç’un “Yunus Emre” kitabı ile Abdülbâki Gölpinarlı’nın “Yunus Emre” kitabının dağıtımını yaparak adı geçen büyük şahsiyetlerimizin anısının yaşamasına katkı sunmayı hedeflemektedir.

Her gün biraz daha kaliteli yayınlarıyla dikkat çeken Genel Müdürlüğümüzün önemli hizmetlerinden biri de Vakıflar Dergisi’dir. İki özel sayı hariç, 55. sayıya ulaştığımız Vakıflar Dergisi hep daha güzeli ve iyiyi yakalamak için yayın çizgisinden ödün vermeden yoluna devam etmektedir. Dergimize gösterilen ilginin son yıllarda daha da arttığını yayınlanmak üzere gönderilen makalelerden anlamak mümkündür. Vakıflar Dergisi’nin bu sayısında Yayın Kurulu’nda değişiklik yapılmıştır. Daha önce Yayın Kurulu üyesi olan ve 2021 yılı itibarıyla ayrılmış olan Prof. Dr. Mehmet Bulut ve Prof. Dr. Ali Yılmaz’a dergimize verdikleri katkıdan dolayı teşekkür ederiz. Bu sayımızla birlikte Prof. Dr. Hatice Oruç, Prof. Dr. Halit Çal, Prof. Dr. Metin İzeti ve Prof. Dr. Kayhan Orbay hocalarımız Yayın Kurulu üyesi olarak katılmışlardır; her biri alanında önemli bir yere sahip olan hocalarımıza başarılar dileriz. Yayın Kurulumuza, kıymetli makaleleriyle dergimize katkı sunan yazarlarımıza, makale inceleme süreçlerinde yer alan akademisyenlere ve derginin çıkmasında emeği geçenlere teşekkür ederiz. Yeni sayılarda buluşmak dileğiyle.

Burhan ERSOY
Vakıflar Genel Müdürü

ÖNSÖZ

Kıymetli Okuyucularımız,

Vakıflar Dergisi'nin 55. Sayısı, 2021 yılının ilk sayısı olarak okuyucularımızla buluşuyor. Dergimizin tanıtım sayfasında görüleceği üzere 2021 yılı itibariyle Vakıflar Dergisi'nin Yayın Kurulu'nda bir bayrak değişikliğine gidilmiştir. Prof. Dr. Ali Yılmaz ve Prof. Dr. Mehmet Bulut Yayın Kurulu'ndan ayrılmış; Prof. Dr. Halit Çal, Prof. Dr. Hatice Oruç, Prof. Dr. Kayhan Orbay ve Prof. Dr. Metin İzeti Yayın Kurulu üyesi olmuşlardır. Yayın Kurulu'ndan ayrılan üyelerimize bugüne kadarki özverili katkılarından dolayı teşekkür ederken yeni üyelerimize de başarılar dileriz.

Vakıflar Dergisi'nin bu sayısında içerik bakımından yedisi tarih ve ikisi sanat tarihi olmak üzere vakıf temalı toplam dokuz makale yer almaktadır. İlk makalede Ali Açıkel, Osmanlı döneminde Tokat'ta Takyeciler Camii vakıflarını konu edinmiştir. Yazar çalışmasında bütüncül bir yaklaşım ile 15. yüzyılda inşa edilen bu caminin vakfı ile birlikte cami adına kurulan diğer 37 vakıftan yapılan tahsisatları da ortaya koymuştur.

Ahmet Gündüz, "Vakfiyeleri Işığında II. Bayezid'in Eşi Bülbül Hatun'un Vakıfları" adlı makalesinde II. Bayezid'in hanımı ve Şehzade Ahmed'in annesi Bülbül Hatun'un Amasya'da kurmuş olduğu vakfın vakfiyelerini ele almaktadır. Çalışmada, Bülbül Hatun tarafından vakfedilen mal varlıkları, vakfın hayrat yapıları ile vakıf görevlilerinin yapacakları işler, alacakları ücretler ve imarettten yararlanacak kişiler ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Bilal Dedeyev ve Yusuf Küçükdağ'ın ortak çalışması "İstanbul'da Sinân-ı Erdebilî Tekkesi, Vakıfları ve Vakfiyesi" adını taşımaktadır. Çalışmada, Halvetî-Sünbülî şeyhi olan Sinâneddin Yusuf-ı Erdebilî'nin İstanbul'da Ayasofya Câmii yakınında yaşadığı evine 1517'de yeni hücreler ilave ettirerek oluşturduğu tekkesi ile bu tekke için kurmuş olduğu vakfının tarihsel süreçteki durumu ele alınmaktadır.

"Muslihüddin bin Abdulgani (Müezzîn Hoca) Vakfı" adlı çalışma Eyüp Kul tarafından kaleme alınmıştır. Yazar, 16. yüzyıl ortasında Balkanların kadim kentlerinden Üsküp ile Yenipazar ve Trepçe'de vakıf tesis eden "Müezzîn Hoca" namıyla meşhur Muslihüddin bin Abdulgani vakfı hakkında değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Muhammet Nuri Tunç "Besni Cüce Zeyrek Ağa Camisi (Hacı Zeyrek - Kurşunlu - Külhanönü Camisi)" adlı çalışmasında III. Murad döneminde saray hayatının dikkat çeken şahsiyetlerinden biri olan Cüce Zeyrek Ağa'nın Besni'de yaptırmış olduğu cami ve bu cami için kurmuş olduğu vakfı incelemektedir.

Fadime Demirdöğen tarafından kaleme alınan "XVI. Yüzyılda Basra Vakıfları (1590 Tarihli Tahrir Defterine Göre)" başlıklı makalede, 1538 yılında Osmanlı egemenliğine giren Basra'nın 1590 yılındaki vakıf yapılıması işlenmiştir. Bu çalışmada, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde bulunan 94 numaralı Basra Tahrir Defteri kaynak olarak kullanılmıştır.

Ahmet Köç, "19. Yüzyıl Sicillerine Göre Hacı Bayram-ı Velî Vakfı'nın Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme" adlı çalışmasında, Bayrâmiyye tarikatının kurucusu Hacı Bayrâm-ı Velî Vakfı'nın 19. yüzyıldaki ekonomik durumu üzerinde durulmaktadır.

“Yusuf Ziya Paşa'nın Hayatı Ve Keban'da Yaptırdığı Konak Hamamı” başlıklı makale Selda Yıldırım ve İsmail Aytaç'ın ortak çalışmasıdır. Makalede, Yusuf Ziya Paşa'nın Keban'da yaptırmış olduğu Konak Hamamı'nın sanat tarihi bakımından önemi hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

İsmet Çalık ve Emine Konak'ın birlikte kaleme aldıkları çalışma “Doğu Karadeniz Kırsal Cami Mimarisinin Hayata Tutunuşu: Dernekpazarı Kondu Güney Mahallesi Camisi ve Restorasyonu” adını taşımaktadır. Çalışmaya konu edilen eserin vakıf kayıtları, yapım sürecinin tarihsel verileri, mimari ve süsleme özellikleri sunulmuş, Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2018-2019 yılları arasında gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları yazarlar tarafından irdelenmiştir.

Vakıflar Dergisi, sizlerden aldığı destek sayesinde akademik hayattaki yerini her gün güçlendirerek yoluna devam etmektedir. Bize bu mutluluğu yaşatan yazarlarımıza, hakemlerimize ve siz değerli okurlarımıza teşekkürlerimizi sunarız.

Aralık 2021'de yayımlanacak olan *Vakıflar Dergisi* 56. Sayısında buluşmak temennisiyle...

Editörler

Haziran 2021

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Takdim	3
Önsöz	5
Osmanlı Döneminde Tokat Takyeciler Camii Vakıfları	9
Waqfs of Takyeciler Mosque in Tokat during the Ottoman Period Ali Açık	
Vakfiyeleri Işığında II. Bayezid'in Eşi Bülbül Hatun Vakıfları	25
The Waqf of Bayezid II's Wife Bülbül Hatun in the Light of its Waqfiyyes Ahmet Gündüz	
İstanbul'da Sinân-ı Erdebilî Tekkesi, Vakıfları ve Vakfiyesi	55
The Sinân-ı Erdebilî Tekkah and its Waqfs and Waqfiyya Bilal Dedeyev - Yusuf Küçükdağ	
Muslihüddin bin Abdulgani (Müezzin Hoca) Vakfı	85
The Waqf of Muslihuddin bin Abdulgani (Muezzin Hodja) Eyüp Kul	
Besni Cüce Zeyrek Ağa Câmii (Hacı Zeyrek - Kurşunlu - Külhanönü Câmii)	101
Besni Cüce Zeyrek Ağa Mosque (Hacı Zeyrek - Kurşunlu - Külhanönü Mosque) Muhammet Nuri Tunç	
XVI. Yüzyılda Basra Vakıfları (1590 Tarihli Tahrir Defterine Göre)	117
Basra Waqfs in the 16th Century (According to Tahrir Register of 1590) Fadime Demirdöğen	
Sicillere Göre Hacı Bayram-ı Velî Vakfı'nın Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme	139
An Evaluation on the Economic Structure of the Waqf of Hacı Bayram-ı Veli According to the Court Registers Ahmet Köç	
Yusuf Ziya Paşa'nın Hayatı Ve Keban'da Yaptırdığı Konak Hamamı	157
Life of Yusuf Ziya Pasha and His Bathhouse in Keban Selda Yıldırım - İsmail Aytaç	
Doğu Karadeniz Kırsal Cami Mimarisinin Hayata Tutunuşu: Dernekpazarı Kondu Güney Mahallesi Camii ve Restorasyonu	171
The Clinging of Eastern Black Sea Rural Mosque Architecture to Life: The Mosque of the Kondu Güney Neighborhood in Dernekpazarı and its Restoration İsmet Çalık - Emine Konak	

Sicillere Göre Hacı Bayram-ı Velî Vakfı'nın Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme*

Ahmet Köç**

Öz:

XV. yüzyılda Bayrâmiyye tarikatını kuran mutasavvıf Hacı Bayrâm-ı Velî, Ankara'da dünyaya gelmiştir. Uzun süre ilim tahsil ettikten sonra müderrislik yapmaya başlayan Bayramiyye şeyhi, Somuncu Baba'ya intisap etmiştir. Ankara'da vefat eden Hacı Bayrâm-ı Velî, vefatından sonra kendi adına yapılan caminin yanına defnedilmiştir. Anadolu tasavvuf tarihinde önemli yere sahip olan şeyhin defnedildiği bölge, önemli bir dini merkez haline gelmiştir. Vefatından sonra kurulan vakıf eserlerinden bazıları hala yaşamaktadır. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin halkın içinden biri olması ve müritlerinin vergiden muaf tutulması tarikatın daha fazla yayılmasına imkân sağlamıştır. Bu durum vakıf eserlerinin nitelik ve nicelik açısından gelişmesine yol açmıştır. Çalışmada Hacı Bayrâm-ı Velî ailesinin vakıfları, akaratın yönetim ve ekonomik yapısı özellikle şer'iyye sicillerine bağlı kalınarak ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, şer'iyye sicilleri vasıtasıyla, şimdiye kadar yeterince ele alınmayan, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin ailesi ve vakıfları hakkında daha somut bilgi sahibi olmaktır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Ankara, Hacı Bayram, Vakıf

An Evaluation on the Economic Structure of the Waqf of Hacı Bayram-ı Velî According to the Court Registers

Abstract:

The sufi Hacı Bayrâm-ı Velî, who founded the Bayrâmiyye order in the XVth century, was born in Ankara. Bayrâmiyye sheikh, who started to work as a professor after studying science for a long time, became affiliated with Somuncu Baba. Hacı Bayrâm-ı Velî died in Ankara and he was buried next to the mosque built in his name after his death. He was an important figure in the history of Anatolian Sufism. Thus the place where the sheikh was buried, , has become an important religious center. Some of the waqfs established after his death are still existing. The fact that Hacı Bayrâm-ı Velî was a commoner and his followers were exempt from taxes enabled the sect to spread more. This has also led to the further development and an increase in the number of waqf buildings. In this study, the waqfs of the Hacı Bayrâm-ı Velî family, their management and economic structure are examined by using the court registers. The study aims to gain more concrete information from the court registers about the family and the waqf of Hacı Bayrâm-ı Velî, which has not been adequately addressed until now.

Keywords: Ottoman, Ankara, Hacı Bayrâm-ı Velî, Waqf

* DOI: 10.16971/ vakiflar.797741

Makalenin Geliş Tarihi / Received Date: Eylül 2020 / September 2020

Makalenin Kabul Tarihi / Accepted Date: Haziran 2021 / June 2020

** Prof. Dr., Akdemiz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Antalya-TÜRKİYE
e-mail: ahmetkoc@akdeniz.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-8819-8095

Giriş: Hacı Bayrâm-ı Velî, Vakfı ve Külliye'nin oluşumu

Osmanlı erken döneminin önde gelen şeyhlerinden Hacı Bayrâm-ı Velî; Orhan Gazi, I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad devirlerinde yaşamıştır. Bayramîlik tarikatıyla Anadolu'nun manevî yapısının şekillenmesinde katkıları olmuş Hacı Bayrâm-ı Velî, Ankara yakınlarında bir köyde doğmuş ve kaynaklara göre 90 yıldan fazla yaşamıştır. Eğitimi Ankara'da tamamlayan şeyhin, önce Kara Medrese'de sonra Çelebi Mehmed Medresesi'nde müderrislik yaptığı ifade edilmektedir. Bir süre Bursa'da yaşayan Hacı Bayrâm-ı Velî, Somuncu Baba'nın vefatından sonra Ankara'ya geri dönmüştür (Bayramoğlu, 1989: 22).

Rivayete göre Hacı Bayrâm-ı Velî, Yıldırım Bayezid'in kapıcıbaşılığı görevinde bulunduktan sonra bu görevi bırakarak tasavvufî hayata yönelmiştir (Bayramoğlu, 1989: 15). Bazı kaynaklarda Hacı Bayrâm-ı Velî'nin, Şeyh Hacı Paşa olarak bilinmesi kapıcıbaşılığı ile ilişkilendirilmiştir. Osmanlı devrinde kullanılan paşa unvanı ona, yüksek memuriyetler bahşedildiğinin işaretidir (Bayramoğlu, 1989: 16).

Sultan II. Murad devrinde Edirne'de misafir edilen Hacı Bayrâm-ı Velî, padişahın, ulemâ ve bilginlerin huzurunda verdiği vaazlar sayesinde hünkârın takdirini kazanmıştır. Edirne ziyareti sırasında Mahmud Paşa'nın, Hacı Bayrâm-ı Velî'ye intisab ettiği rivayet edilmektedir. Sultan II. Murad ona duyduğu sonsuz saygıdan dolayı Hacı Bayrâm-ı Velî hazretlerinin müritlerini vergiden muaf tutmuştur (Sarı Abdullah Efendi 1288: 240). Sultan II. Murad'ın vefatından sonra II. Mehmed devrinde Bayrâmîler¹, Akşemseddin vasıtasıyla devlet ricali tarafından saygı duyulan kişiler olarak öne çıkmışlardır (Arbaş, 1992: 27; Çalışkan, 2017: 387).

XVI. yüzyılın ilk yıllarında Ankara'da vefat ettiği tahmin edilen Hacı Bayrâm-ı Velî, Orta Anadolu'da yaşayan çiftçi ve sipahileri siyasal iktidarla uyumlu bir şekilde tutabilmeyi başarmış bir kişidir (Ocak, 2012:9; Bayram 1991: 35). Aynı nesilden gelen Fuat Bayramoğlu *Hacı Bayrâm-ı Velî* isimli kapsamlı eserinde şeyhin, M.1687 yılına ait seçercesine göre beş erkek (Ahmed Baba, Edhem Baba, Baba Sultan, İbrâhim ve Ali) ve üç kız çocuğunun olduğunu belirtir (Bayramoğlu, 1989: 85- 104).

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin vefatından sonra dervişlerinin bir kısmı ilâhî aşk, cezbe ve melâmeti temsil eden Emir Sikkîni'ye; zühd, takvâ ve riyâzete temayülü olanlar da Akşemseddin'e tâbi olmuşlardır. Ahmet Yaşar Ocak, Bayramîliğin tam anlamıyla coşkun bir melamet şekline dönüşmesinin, taşkın bir vahdet-i vücud anlayışıyla paralel bir kutup anlayışının etrafında odaklanarak siyasi iktidarı eleştiren ve ona soğuk bakan bir yapı kazanmasının Bünyamin Ayaşî'nin kuvvetli nüfuz ve etkisiyle meydana geldiğini, dolayısıyla Ayaşî'nin Bayramî Melamîliği içinde çok önemli bir dönüşümü gerçekleştirdiğini belirtir (Ocak, 2011: 55; Şahin, 2015: 602). Yine kaynaklara göre Akşemseddin yolundan giden Şemsiyye tarikatı ise silsilelerinden Safeviyye'yi çıkararak Osmanlı merkezî yönetimiyle ittifak eden tarikat haline gelmiştir. Ankara'daki pîr makamını temsil eden şeyhler, Şemsiyye hilâfetine sahip oldukları için devlet tarafından desteklenmiş, Hacı Bayram adına tesis edilen vakıflara zengin mülkler tahsis edilmiştir (Azamat, 1996: 447).

Hacı Bayrâm-ı Velî dervişlerine dilenme ve sadakayı yasaklamıştır. Şeyh efendi, müritlerinin kendi işlerinde çalışmalarını, üretmekle yaşamalarını tavsiye etmiştir. Onun takipçisi dervişler bu öğüdünü uygulamak suretiyle tarlalarını birlikte sürmüşler ürünlerini birlikte hasat etmişlerdir. Şeyhin tarım faaliyetlerinde çalışan müritleri dışında Ankara merkezinde ve köylerde dış pazarlara üretim yapan sof işçisi müritleri

1 Bayramiyye Tarikatı, hızlı bir şekilde Osmanlı coğrafyasına yayılmıştır. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin; Orhan Gazi, Murad Hüdâvendigâr, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad devirlerinde yaşamış olması, Osmanlı padişahlarının yakınlık göstermesine, tarikatın hatırı sayılır nüfuz kazanmasına yol açmıştır Ocak (2011: 54). Ayrıca bk. Şahin (2015: 781).

de vardı. Ayrıca arşı içerisinde çeşitli zanaat ve ticaretle uğraşan müritleri Şehirde ticaretin yoğun olarak yaşandığı bölgelerden topladıkları yardımları Hacı Bayrâm-ı Velî vasıtasıyla yoksullara daęıtıyorlardı² (İnalcık, 2005: 200).

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin çalışma ve üretme azmi müritlerinin gündüzleri tarlada bahçede, dükkanda ya da sof tezgahının başında iş görerek rızıklarını aramalarına, geri kalan zamanlarda da Şeyhin yanında toplanarak nasihat aldıklarına işaret etmektedir. Onun çalışarak kazanmayı öğütlemesi, ekonomik döngüde önemli konum elde etmiş kişilerin k llyeye yaptıkları gerek nakdî gerekse mülk bağlışları arttırmış olmalıdır.

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin yaşadığı dönemde k llyenin hangi kısımlarının olduğu tam olarak bilenememektedir. Muhtemelen Şeyhin yaşadığı dönemde zaviye yapılmış, bir süre sonra da türbe inşa edilmiştir. K llyenin önemli parçası olan mutfak, hamam, dervif odaları, cami ve onun sağ tarafındaki zaviye ve mezarlık zaman içerisinde inşa edilmiştir (Konyalı, 1978: 42). Osmanlı Őehircilięinde k llyeler; özellikle günlük hayatın en yoğun yaşandığı yerler olduğundan kadı sicillerinde sık sık geçen tamirat, atama kayıtları ve çeşitli olaylar buraları tarif etmektedir.

K llye içerisindeki tekke, Bayrâmiyye Tarikatı'nın merkezî konumunda olduğundan, tasavvufi cereyan buradan yayılarak Őehri kültürel anlamda zenginleştirmiştir. Kaynaklara göre XVI ve XVII. yüzyıllarda Hacı Bayrâm-ı Velî K llyesi'nin büyük oranda Őekillendięi, buraya halkın büyük teveccüh gösterdiği ifade edilmektedir (BOA. A. MKT: 30/97). Evliya elebi "  yüzden m tec viz serb z-ı aşk-ı ilahi v c d etmiş  rif-billah dervifleri vardır" diyerek Hacı Bayrâm-ı Velî K llyesi'ni tarif etmektedir (Evliya Çelebi, II, 1999: 225).

Osmanlı Őehirlerine yayılan Bayramî tarikatının asit nesi, oluşturulduktan sonra yapılan ilavelerle genişletilmiştir. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Hacı Bayrâm-ı Velî K llyesi'nin hem eski binalarının tamiri hem de Bayr m liğe gönül verenlerin sayısının daha da artması, k llyeye yeni yapıların ilave edilmesini zorunlu kılmıştır. Örneğin 12 Teşr n-i evvel 1310/24 Ekim 1894 tarihli kayıta zaviyenin ayakta olmadığı, ayınlerin türbeye bitiflik vaziyette olan camide gerçekleştirildiği, buradaki törenlerin *eyy m-ı bil -f sıla ve kus r ile icr  edildiği*, yine gelip giden misafirlerin derviflerin kullandığı 8 *b b*/odanın konaklamada kullanıldığı ifade edilmektedir. K llyenin kötü vaziyette olması, gelip gidenleri rahatsız etmektedir. Yazılan arzda; Bayramî geleneğine uygun zikir yapılabilecek asit nenin ve post-nişine ait en azından bir *hücre*/odanın yapılması gerektiği, ayrıca gelip giden misafirlere yemek ikramının derviflerin kaldığı kısımda verilmesinden dolayı dervif odalarının ve asit nenin yeniden yapılması gündeme gelmiştir (BOA. BEO. 569/42666-04).

XX. yüzyıl başlarına ait Ankara kadı sicilleri, geniş bir alana yayılmış Hacı Bayrâm-ı Velî K llyesi'nden bahsetmektedir. Bunların en başında; merkezde ibadet mekânı olarak kullanılan cami, Bayramî tarikatının asit nesi olan zaviye, zaviyenin yanı başında derviflerin yaşadığı odalar (sekiz adet), mahallenin su ihtiyaını karşılayan eşmeler, Şeyhlerin defnedildiği türbe, eğitim ve  ğretim kurumu olan medrese,

2 Belgelere göre post-nişinler bile ekim ve hasat zamanlarında tarlalarda çalışmışlar, ticaretle uğraşarak dükkan işletmişlerdir. Bayramî geleneğine göre tarım veya ticarettten rızkın elde edilmesi oldukça önemliydi. Bu anlamda çalışmak ve üretmek Bayr mi-lerin en büyük özelliğidir denilebilir. Rivayete göre Hacı Bayrâm-ı Velî, Somuncu Baba'nın yanından ayrılırken, "Sultanım, ne amel üzerine olalım, sanat bilmem ne işleyelim?" deyince, "Ekin ek, burçak ek" cevabını alması ve "Ankara'ya varıp burçak ekmesi" Onun ve müritlerinin Ankara'ya dönünce tekke ve z viye inşa ettikten sonra tarım faaliyetlerini aksatmadıklarını göstermektedir (Erünsal, 1995: 302). Ayrıca tarikat Őeyhleri ticaret yaparak da hayatlarını sürdürmüşlerdir. Örneğin "...Őehrimizde leblebi f ruh-tuyla iştigal eden Hamid Efendi..." (BOA. BEO. 569/42666; BOA. BEO. 307/22995-1; BOA. şD. 2977; BOA. C.DRB. 30/1493). Diğer taraftan 5 Şevval 1266/14 Ağustos 1850 tarihli belgede Şeyh efendinin hayvancılıkla uğraştığından hasat zamanı Haymana Kazası köylerine gittiği ifade edilmektedir (BOA. A. MKT. MVL. 30/8-1).

19. Yüzyıl Sicillerine Göre Hacı Bayram-ı Velî Vakfı'nın Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme

son asırda külliye içinde açılan mahalle mektebi ve post-nişinlerin ikametinde kullanılan konut inşa edilmiştir.

Bayramî tarikatına gönül veren dervişler zamanla başka şehirlere yerleşmiş, yerleştikleri yerlerde yeni zaviyeler açmışlardır. Açılan bu zaviyelerin mensupları Ankara'daki külliye gelip giderek bu yapının bilinirliğini arttırmışlardır. Bu yüzden olsa gerek Osmanlı devrinin son yüzyılında Hacı Bayrâm-ı Velî Külliyesi, Ankara şehrinin en iyi bilinen ve en kutsal mekânı olarak belgelerde ifade edilmektedir³ (BOA. A. MKT: 30/97).

Osmanlı toplumunda vakıf, insanlığın mutluluğunu amaçlayan sistemler dizisi olarak kabul edilmektedir. Vakıf yapan kişi, feragatin ve başkalarına yardımcı olmanın mutluluğunu, vakıftan yararlanan kişi de bir ihtiyacı karşılamış olmanın hazzını duymuştur (Öztürk, 1986: 167). Osmanlı toplumunda vakıf, *ihtiyaç* kavramını karşılıyordu. En geniş anlamıyla vakıf felsefesi; *ihtiyaç varsa orada vakıf vardır* düsturuyla hareket ediyordu. İhtiyaçların olduğu yerde vakıflar var olduğuna göre bu vakıflar kimi zaman çeşitli binaların bir arada olduğu yapılar topluluğu (külliyeler) şeklinde, kimi zaman da tek bir yapı şeklinde olabiliyordu. Osmanlı toplumunda eğitimden sağlığa, dinî hizmetlerden sosyal yardım hizmetlerine kadar kurulmuş bütün teşekküller vakıflar yoluyla faaliyet gösterdiklerinden, kırsal bölgelerde veya şehirlerde, canlılar yararına neye ihtiyaç duyuluyorsa onları karşılamada bu düşüncelerle kurulmuş vakıflar öncü rol oynadı.

Hacı Bayrâm-ı Velî Vakfı idarî açıdan *müstesna* vakıf olarak yönetilmiştir. Müstesna vakıflara hükümet veya vakıf idaresinin müdahalesi olmadığından, doğrudan doğruya mütevelliler idare etmişlerdi. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde vakıf idaresinin teftiş ve kontrolüne tabi olmayan müstesna vakıflar, eizze ve guzât olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı (Çınar- Kaya, 2015: 10). Konumuz açısından eizze vakfı olarak nitelendirilen Hacı Bayrâm-ı Velî Vakfı, toplum üzerinde geniş nüfusa sahip ve yetişkinlerin eğitiminde ön planda olan zaviyeyi destekleyerek ayakta tutmuştur. Bu tür yapıların faaliyetlerini sürdürebilmeleri için topraklar tahsis edilmiş veya hayırseverlerin özel mülklerini bağışlamasıyla müstesna vakıflar oluşturulmuştur. Müstesna vakıflara padişahlar, yöneticiler ve bazı vakıf kurucuları gıda, para, mülk veya toprak gelirleri tahsis etmişlerdir. Öztürk'e göre müstesna vakıfların ortaya çıkış sebebi ile toplumsal huzur ve asayişin sağlanması arasında bağ vardır (Öztürk, 1986: 168).

Müstesna vakıf statüsündeki Hacı Bayrâm-ı Velî Vakfı'nın kuruluş amacına gelince; elimizde vakfiye olmamasına rağmen belgelerde geçen birtakım ifadeler kuruluş felsefesi hakkında bilgi vermektedir. Vakfın kuruluş amaçlarından ilki, *âyende ve revendeye* yani gelip- giden misafirlere yemek ikram etmektir. Zaviyenin yemek dağıtımını yapması dışında başka amaçları da vardı. Örneğin Hacı Bayrâm-ı Velî'nin öğretilerini yaymak ve bu öğretiyi yayarken aile soyundan gelen kişilere vakıf gelirlerinden pay dağıtmak esas kabul edilmiştir. Dolayısıyla sosyal devlet olmanın gerekleri açısından bakıldığında; Hacı Bayrâm-ı Velî Vakfı'nı ayakta tutmak sadece Ankara halkının değil, devlet adamlarının ve Bayramî geleneğini yaymaya gönül vermiş hayırseverlerin de göreviydi (AŞS. 149/836:380). Bu bağlamda toplumun ihtiyaç duyduğu sosyal, kültürel ve dinî hizmetleri gören vakıfları; sosyal statü ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın hükümdarlar, hükümdar eşleri, hanedan mensupları, devlet adamları, kısaca toplumun her kademesi desteklemiştir (Yediyıldız, 2012: 479; Öztürk, 1995: 25).

Bu çalışmada kadı sicillerinden hareketle XIX. yüzyılda Hacı Bayrâm-ı Velî Vakfı'nın durumu, işleyişi ve

3 XIX. yüzyılda halkın kutsallığına inandığı Ankara'da üç mekân vardır. Bu mekânların en başında Hacı Bayrâm-ı Velî Camii ve türbesi gelmektedir. Daha sonra ise Ankara Mevlevihânesi ve Taceddin Dergâhi gelmektedir (BOA. A. MKT: 30/97).

gelir kalemlerine yer verilecektir.⁴ Anadolu tasavvuf tarihi, özelde Ankara Şehir tarihi çalışmaları veya vakıf çalışmaları açısından kadı sicilleri yakından takip edilmesi gereken kaynaklardır. Kullanılan kadı sicilleri genellikle herhangi bir sorun ortaya çıktığında kadı huzurunda tutulduğundan, vakfın sürekli problemlerle uğraştığı izlenimini verebilmektedir. Anlaşmazlıklar, atamalar, personel kayıtları ve tamirat belgeleri vakfın canlı bir mekanizma olduğunu göstermektedir. Bu yüzden çalışmada siciller üzerinden Hacı Bayrâm-ı Velî Vakfı'nın gelirlerini temin ettiği kısımlar ve bunların harcandığı yerler gelir-gider döngüsü içerisinde verilecektir.

1. Hacı Bayrâm-ı Velî Vakfı'nın Mal  Yapısı

Hacı Bayrâm-ı Velî K llyesi'nin faaliyetlerini yapısal ve işlevsel açılardan ele alan bu çalışma; öncelikle kurumun genel işleyişini ve malî yapısını ortaya koyacaktır. Tarih  süreçte kurulan her kurum yaşanan siyasi, asker  ve ekonomik olaylardan bir Şekilde etkilenmiştir. Bu yüzden Osmanlı devrinde kurulmuş vakıfların işleyişi, vakfiyelerinde belirtildiği gibi sorunsuz, problemsiz değildir. Vakıfların çeşitli sebeplerle gelir-gider dengeleri bozulmuş, bakımsızlık ve ilgisizlikten faaliyet gösteremez duruma geldikleri dönemler olmuştur. Ama bu dönemleri vakfiyelerde görmek mümkün değildir.

Osmanlı devrinde topluma hizmet götüren vakıflar, birbirinden ayrı bağımsız müesseselerdir. Bu itibarla her bir vakıf ayrı ayrı değerlendirilmeli ve her birinin tarihsel süreçte farklı amaçları olduğu vurgulanmalıdır. Çalışmada Hacı Bayram-ı Velî Vakfı'nı yapısal ve işlevsel açılardan ele alırken; k llyenin Őehirdeki en önemli yapı olmasının yanı sıra, bölgenin en kalabalık ibadet mekanı olduğunu bilerek hareket edilmelidir. Dolayısıyla Hacı Bayrâm-ı Velî gibi, onun öğretilerinin yayıldığı zaviyenin ise tarikat yoluyla yıldan yıla saygınlık kazandığını, bu saygınlığa bağlı olarak zenginleştiğini, halkın desteğiyle büyüyüp genişlediğini akıldan çıkarmamak gerekmektedir (BOA. BEO. 569/42666).

a. Tahsisatlar

Osmanlı devrinde Hacı Bayrâm-ı Velî K llyesi'nin hizmetleri arasında hem Bayramî öğretisini yaşatmak hem de uzak memleketlerden k llyeye gelip giden misafirlere ( yende ve revende), burada kalan dervişlere ve personele zaviye mutfağında yemek servis etmek vardı. Örneğin defterlerde Ankara Şehir merkezinin en büyük vakfını kuran Sadrazam Mahmud Paşa, bedesten, kervansaray ve  arşı d kk nlarından elde ettiği gelirlere bir kısmını zaviyede kalan 10 *ecz han*/c z okuyuculara *hademe-i lahm*/et bedeli adı altında günlük 10 akçe, *şem' bah */mum  creti olarak 3 akçe ve *ta miye*/yemek

4 Hacı Bayrâm-ı Velî ve onun öğretileriyle gelişen Bayr milik hakkında literatürde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Abdülbâki G lpc narlı'nın, *Mel milik ve Mel miler*, Ahmet Yaşar Ocak'ın *Osmanlı Sıfıllığına Bakışlar*, Ethem Cebecioğlu'nun, *Hacı Bayram Velî*, Nihat Azamat'ın II. *Mırrad Devri Kültür Hayatı* isimli doktora tezi ve diğer makaleleri, Nazif  zt rk, Abdülkerim Erdoğan ve Haşim Şahin'in makaleleri temel araştırma eserlerdir. Konuyla ilgili en kapsamlı çalışma, aynı nesilden gelen Fuat Bayramoğlu'nun *Hacı Bayrâm-ı Velî (Yaşam Soyu Vakfı)* ismini taşıyan eseridir. İki ciltten oluşan eserin ilk cildinde Hacı Bayrâm-ı Velî'nin hayatı, ikinci cildinde ise Şeyhin kişiliği, aile üyelerinin faaliyetleri ve vakıflarıyla ilgili çok sayıda belge neşri yapılmıştır. Bayramoğlu'nun eserinin girişinde ifade edildiği gibi aynı nesilden gelen aile fertlerinin elinde bulunan özel evrak ve defterler dikkatle çevrilerek eserde kullanılmıştır. Bu nedenle eserde kullanılan kaynaklar iki kısımda toplanabilir. Bunlardan ilki padişah adına saraydan yazılan ferman, berat, il m ve h ccetlerdir. Diğer kısmı ise vakıf idaresini elinde bulunduran aile üyelerinin özel arşividir. Bayramoğlu'nun kıymetli çalışmasında belirtilen kaynakların dışında, Osmanlı Arşivi'nden (Mayıs 1620'den, Haziran 1898'e kadar) belgeler de kullanılmıştır Görüldüğü  zere Bayramoğlu'nun eseri, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin vefatından sonraki 280 yılı kapsamaktadır. (Bayramoğlu, 1989: 3). Bayramoğlu eserinde, bu önemli soya ait arşiv belgelerini ve vakfın gelir-gider kısımlarını ihtiva eden muhasebe defterlerini kullanmış olsa da Ankara Őehriyle ilgili kayıtları içeren ve sayısı 440'den fazla olan kadı sicillerine yer vermemiştir. Şimdiye kadar kadı sicilleri üzerinden Hacı Bayrâm-ı Velî'nin vakıfları ve bu vakıflara yapılan tahsisatlar hakkında detaylı çalışma yapılmadı. Elbette sicillerdeki belgelerin Bayramoğlu'nun kullandığı belgelerle aynı olması beklenemez. Yukarıda ifade edildiği gibi Bayramoğlu'nun eserinde kullandığı belgelerin özel evrak olması nedeniyle kıymetli ve detaylı bilgiler içerdiğini bir kez daha belirtmek gerekir. Ailenin ve vakfın bilgilerini ihtiva eden özel evrakta Osmanlı Arşivi'nde bulunmayan bir kısım tamirat ve gider defterleri de vardır.

19. Yüzyıl Sicillerine Göre Hacı Bayram-ı Velî Vakfı'nın Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme

ücreti olarak 5 akçe ayırdığı görülmektedir (BOA. MAD. 15535). Bu tahsisler Sadrazam Mahmud Paşa'nın, Hacı Bayrâmî Velî vasıtasıyla Bayrâmîliğe intisab ettiği gerçeğini güçlendirmektedir⁵. Benzer şekilde Hacı Bayram-ı Velî'nin talebelerinden Mevlana Mehmed Zeyrek Bursa'da yaşamasına rağmen, 50 akçelik yevmiyesinin 30 akçesini zaviyeye gönderiyordu (Ahmed Taşköprülüzâde, 1989: 142- 145).

Külliyeye içerisindeki Hacı Bayrâm-ı Velî merkadına yapılan bağışlar da o kadar küçük meblağlar değildir. Örneğin merhume Sinoplu Hatun Vakfı'nın yaptığı bağışın tam miktarı belgeden anlaşılmasa da sadece müezzin Abdurrahman Halife'de 6000 akçesinin olduğu ifade edilmektedir (Bayramoğlu, 1989: 89).

Zaviye mutfağında ikram edilen çorbanın mercimeği Hacı Bayram'ın bizzat ekip biçtiği Solfasol/Zülfazıl yamaçlarındaki tarlalardan temin edilmekteydi (Öztürk, 1986: 176). Fermanlardan; zaviyenin et, süt ve diğer hayvansal besin maddelerinin sağlandığı koyun sürülerinin Hasanoğlan tepelerinde otlatıldığını ve bu koyunların âdet-i ağnam resminden muaf sayıldığı ifade edilmektedir (Bayramoğlu, 1983: 17, 21, 25, 36, 37).

Zaviye mutfağında gerek sabah gerekse akşam öğününde tüketilen pirincin, uzun süre padişahların sağladığı ihsanlarla karşılandığı anlaşılmaktadır. Bu konuda 29 Muharrem 1023/11 Mart 1614 tarihli beratta "...feth-i hakânîden berü Begbazarı Çeltüğü Mukataası'ndan muhâsebât-ı âtika ve kânun-ı kadime üzere her sene Sultan Seyyid Gazi Zaviyesi'ne 177 müd pirinç ve Hacı Bayram Sultan Zaviyesi'ne 80 müd pirinç ve Şu'ccâ Baba Zaviyesi'ne dahi 44 müd pirinç ve Uryan Baba Zaviyesi'ne dahi 22 müd pirinç ki cem'an zikr olunan dört zaviyeye 223 müd pirinç ..." verilmekte olduğu ifade edilmiştir.⁶ Osmanlı padişahlarının Hacı Bayrâm-ı Velî İmareti'ne sağladığı pirinç istihkakı diğer zaviyeleri de kapsamaktaydı. Zaviyelere verilen ihsanlar ferdî sorumluluk hissini, vicdanî hizmet duygusunun, başka bir ifadeyle iyilikte bulunma, şefkat gösterme, insanı huzura kavuşturma arzusunun ürünü olmalıdır (Köç 2013: 110).

Hacı Bayrâm-ı Velî Külliyesi'ne yapılmış başka tahsisatlar da vardır. Merkezî hazinenin Ankara'daki gelir kalemlerinden olan Ankara Damga Mukataası'ndan günlük 60 akçe pay ayrılması söz konusudur (BOA. C. EV. 258/13174-1). 17 Muharrem 1307/13 Eylül 1889 tarihli defterde Ankara Damga Mukataası'ndan alınan tahsisatlar başka isim altında karşımıza çıkmaktadır. XIX. yüzyılda merkezî devlet bütçesine geçilmesiyle birlikte Ankara Mal Sandığı kasasından *lahm/et* bedeli olarak külliyeye para aktarılmaya devam edilmiştir. Ankara Mal Sandığı'ndan *erz/pirinç* bedeli olarak bir miktar ödeme yapıldığı anlaşılmaktadır (Bayramoğlu, 1989: 198).

b. Dükkanlar ve Araziler

Hacı Bayrâm-ı Velî külliyesinin artan prestij ve saygınlığı halkın teveccühü olarak zamanla belgelere yansımıştır. Hacı Bayram Külliyesi'ni ayakta tutan sistemi takip edebildiğimiz temel kaynaklar; siciller, evkaf ve muhasebe defterleridir. Osmanlı devrinde kaydedilmiş bu kaynaklar; külliye içerisindeki cami, türbe ve diğer yapıların zaman içerisinde ne kadar sağlıklı işlediklerini ortaya koyan belgelerdir. 558 Numaralı Evkaf Defteri'nde her ne kadar Hacı Bayrâm-ı Velî'nin adı geçmese de onun adına kurulmuş vakıf külliyesinin gelirleri belirtilmiştir. Buna göre 1571 tarihli Ankara Evkaf Defteri'nde vakfın; 2.272 akçe geliri vardır. Bu gelirler yukarıda bahsedilen dokuz dükkândan ve diğer mülklerden oluşmaktaydı (Ankara Evkaf Defteri, 558/v. 48a).

Uzun asırlar ayakta duran külliye vakıf sistemiyle yaşatıldıklarından gelir- gider dengesi her vakfın ayakta kalması için almazsa olmazdı. Külliye, faaliyetlerini çoğu zaman geniş arazilerden, musakkafâtlardan ve para işletmelerinden elde ettikleri gelirlerle sürdürdüler. Bu açıdan bakıldığında, Hacı Bayrâm-ı

5 Sadrazam Mahmud Paşa, Uzun Hasan üzerine yapılan sefer sırasında orduların yine Ankara'da toplamış, birkaç kez şehre geldiği anlaşılmaktadır (Mehmed Neşri, 1983: 207/b).

6 AŞS. 14/700: 925-1081-1082. Belgelerde kullanılan ifadeler benzerdir: "...Hîn-i fetuhten berü bâ-Hattı Humâyun virile gelen Begpazarı pirincini..." Bk. (Bayramoğlu, 1989: 102)

Velî Külliyesi'ni ayakta tutan vakıf gelirleri çok çeşitli alanlara dağılmış vaziyetteydi. Kira getiren vakıf mülklerini saymaya külliye en yakın yerden başlarsak; Ankara Çarşısı'ndaki dükkanları, arsaları (AŞS. 128/814: 116) ve anbarı öncelikle saymak gerekir. Vakfın kira getiren mülkleri (musakkafât) olarak sayılan vakıf dükkanları bazı defterlerde kiracısına göre isimlendirilmiştir. Vakfın; Çıkırıçılar Çarşısı'nda tekneci, nalbant, tarakçı, kahveci dükkanları düzenli olarak takip edilebilmektedir. XIX. yüzyılda vakıf kayıtlarında geçen dükkânlar ve anbarın kira geliri 91 kuruştur. Hacı Bayram Vakfı'nın musakkafât gelirleri değişen koşullar çerçevesinde rayiç değerini güncelleyebiliyordu. Örneğin vakfın uzun süre 91 kuruş olan dükkân ve anbarın kira gelirleri, H.1240/1825 yılından itibaren 155 kuruşa çıkarılmıştı (AŞS. 220/906:180).

Sicillerde bulunmayan ancak Bayramoğlu'nun eserinde belirtilen; Karaoğlan Çarşısı'nda Arzuhalci dükkânı, İmaret Mahallesi'nde arsa, Kattanîn Mahallesi'nde su değirmeni hissesi ve üç dükkân, İncesu'daki bağ diğer mülklendir (Bayramoğlu 1989: 118-119). Yine 17 Muharrem 1307/13 Eylül 1889 tarihli defterde yukarıdaki mülklere ilave olarak; Tahtakale Çarşısı'nda tenekeci ve keçeci dükkanları, Çıkırıçılar Çarşısı'nda berber dükkânı, Karaoğlan Çarşısı'nda ekmekçi dükkânı, Pirinç Hanı önünde çul dükkânı, Bakırcılar Çarşısı'nda dükkân, Balıkpazarı'nda tenekeci dükkânı, Karaoğlan Çarşısı'nda Çayhane, şehir civarında iki taş ocağı mülk olarak kayıtlıdır (Bayramoğlu, 1989: 197).

Diğer taraftan vakfın şehir dışındaki gelirleri ise değirmenlerden (BOA. A. MKT. 155/87), Numune Çiftliği'nden (BOA. ŞD. 1353/14-5), Yağmur Ovası'ndaki Yeğen Bey oğlu Mehmed Çelebi'nin vakfettiği Hasanoğlan Karyesi'nden (AŞS. 199/885: 58) elde ediliyordu. Bunlardan başka; Bayındır, Macun, Beyobası, Kuşcu, Karabük, Eğrielek ve Yenice Köylerinin şer'i vergilerini vakıf tahsil ediyordu (AŞS. 260/946: 316). 25 Şevval 1242/22 Mayıs 1827 tarihli bir ilamda, Ayaş Kazası'na bağlı Yenice ve İncepelit nam karyeleri hududu dahilinde bulunan bazı arazilerin '*aşâr ve rûsûmunun* Hacı Bayrâm-ı Velî Zaviyesi Vakfı'na bırakıldığından beyan edilmesi devlet desteğinin başka bir örneğidir⁷ (Öztürk, 1986: 173). Bu arazilerden başka, Çubukabâd Kazası'nda bulunan Eğrielek Karyesindeki bir kısım arazinin mahsul ve rûsumu da yine vakfa tahsis edilmişti (Bayramoğlu, 1989: 34).

17 Muharrem 1307/13 Eylül 1889 tarihli defterde vakfın gelirleri genişlemeye devam etmektedir. Yukarıda belirtilen köylerin dışında ilk defa Tabanlı Nahiyesi'ne bağlı Abazlı, Yeniyan, Çiğdemli ve Afşar Karyeleri, Beypazarı'na tabi Sipahioğlu çiftliği, Çubuk Kazası'na tabi Gökçedere, İpek, Meki Karyeleri, Haymana Kazası'na bağlı Ali Kurna Çiftliği, Ankara civarında Orman Çiftliği ve Kalaba Karyesi vergi gelirlerinden bahsedilmektedir (Bayramoğlu, 1989: 198).

c. Nakit paralar

Vakıf müesseseleri gerek vâkıfın tahsis ettiği paraları gerekse yöneticilerin gelir fazlası paraları işleterek elde ettiği büyük meblağlarla varlıklarını koruma altına alıyorlardı. Hacı Bayrâm-ı Velî Vakfı'nın büyük bir organizasyon olduğu göz önünde bulundurulursa hizmet verdiği alanlardaki giderlerini karşılayabilmek adına para işletmesine ihtiyaç duymuş olmalıydı. Özellikle zaviye mutfağının olması malî ihtiyaçların masrafların daha fazla olacağına işaretidir. Bu yüzden vakfın dükkân ve tarım arazilerinden elde ettiği gelirler dışında; murabaha yoluyla işlettiği yüklü miktarda parası, 10'u 11.5 hesabıyla işletiliyordu (AŞS. 204/890: 231).

7 Teorik olarak Müslümanlardan alınan ve mülk topraklarının mahsullerinin zekatını ifade eden öşür, Osmanlı uygulamasında özellikle Ebüssuud Efendi'den sonra harac-ı mukaseme vergisinin veya toprak kirasının alt dilimi şeklinde görülmüştür. Öşür ve salarîye hububat istihsalinde bulunan bütün çiftçilerden alınırdı. Bu vergiler bir yandan tırnar kesimi içerisinde dirlik sahibinin gelirlerinin en önemli kısmını oluşturuyor, bir yandan da mülk topraklardan ve padişah haslarından alındığı üzere devlet hazinesinin bir kaynağını gelirlerini teşkil ediyordu. Bütün bunlara ilave olarak vakıflara öşür gelirleri tahsis edilerek kurumlar daha etkin şekilde kullanılmışlardır (Tabakoğlu, 2007: 101).

19. Yüzyıl Sicillerine Göre Hacı Bayram-ı Velî Vakfı'nın Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme

Bu konuyla ilgili sicillerde en erken tarihli muhasebe kaydı; Evâsıt-ı 1193/Kasım-Aralık 1779 yılına aittir. Kayıt, Tayyib Baba Efendi ibn-i Kasım Baba Efendi'nin konağında şahitler huzurunda düzenlenmiştir. Bu muhasebe kaydı, Hacı Bayram-ı Velî Vakfı'nın gelir kaynaklarını açıkça ortaya koymaktadır. Hazırlanan uzun muhasebe defteri, kimlerin vakıftan ödünç para aldığını tek tek kaydetmiştir. Vakıftan ödünç para alanların listesi "*der zimmet-i Tayyib Baba Efendi*" şeklinde başlamaktadır. Tekke post-nişini vakfın nakit paralarını kullanan tek aile mensubu değildir. Ondan başka yine Hacı Bayram soyundan gelen kişiler vakıftan ödünç para kullanmaktadır. Aileden Tayyib Baba dışında,⁸ Mehmed Baba, Edhem Baba, Raif Baba vakıf kasasından ödünç para almışlardır. Ayrıca vakıf personelinin imam Abdurrahman Halife 240 kuruş, müezzin İbrahim Efendi ise 350 kuruş borç almıştı. Dolayısıyla Hacı Bayram soyundan gelen şeyhlerin ve personelin kullandığı vakıf paralarının miktarı 1555 kuruş olup toplam nakit paranın 1/3'ü kadardı (AŞS. 169/855; 178).

Vakıftan borç para alan diğer kişilere bakıldığında hemen hepsinin şehir merkezinde ticaret yapan ya da çeşitli sebeplerle sermaye oluşturmaya çalışan kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin vakıftan para kiralayanlar arasında; Ahi Baba (Es-seyyid Hasan Efendi 194.5 kuruş) dışında; demirci, bozacı, nalbant, helvacı, boyacı, katırcı, sakacı, bostancı, mumcu, leblebici, künkçü, debbağ, vaiz, berber, suhte, hatip, müezzin, hafız ve imam ünvanlı kişiler vardı (AŞS. 169/855; 178; AŞS. 218/904; 306). Çeşitli mesleklerden kişilerin ödünç aldıkları fonlar, muhtemelen onların yeni bir iş kurmaya veya mevcut işlerin hacimlerini arttırmaya yönelik kullanıldığı izlenimi vermektedir. Böyle varsayarsak vakıf paraları küçük sektörlerin ve bireylerin ihtiyaçlarını karşılıyordu denilebilir.

XVIII. yüzyılın sonlarında Hacı Bayram Vakfı'ndan farklı meslek gruplarına mensup kişilerin aldıkları paraların toplamı 3967 kuruş civarındadır (AŞS. 169/855; 178). Oysa XIX. yüzyılın ilk yarısında Hacı Bayram-ı Velî Vakfı'nın para miktarı büyük oranda artmıştır. 25 Safer 1221/14 Mayıs 1806 tarihli bir muhasebe defterinde vakfın işlettiği paraların miktarı 4640 kuruş olarak kaydedilmiştir (AŞS. 204/890: 232). Bu tarihlerde Vakıf Katibi Seyyid Mehmed Said Efendi; Hacı Bayram-ı Velî Vakfı'nın nukûd-ı mevkûfesini yıldan yıla arttırmayı başarmıştır. H.1227-29/1812-14 yıllarını kapsayan dönemde para miktarı, 5481 kuruşa yükselmişti. Nitekim H.1230/1815 yılında işletilen paralar tarihinin en yüksek rakamına yani 6100 kuruşa ulaşmıştır (AŞS. 218/904; 306). Bu tarihten sonra Hacı Bayram-ı Velî Vakfı'nın murabaha yoluyla işlettiği paraların yekûnü azalmaya başlamış nitekim H.1242/1827 senesinde 5890 kuruşa düşmüştür.

H.1240/1825 yılından H.1242/1827 yılına kadar olan üç yıllık muhasebe bilançosu döneminde vakfın, 5890 kuruş nukûd-ı mevkûfesinin olduğu, gelirinin cami personeline ve diğer giderlere harcandığı ifade edilmektedir. H.1242/1827 yılında Hacı Bayram-ı Velî Vakfı, ilk kez borçlu olarak mali yılı kapatmıştır. Bu anlamda vakfın muhasebesinin eksiye düştüğü; *...furû-nihâde olundukta merkûmun 95 kuruş düyûnu zuhûr edüb meblağ-ı mezbûr 95 kuruştan ehl-i mürtezika ve ahâli kifayet ve muhasebesine mezkûrun her biri dahi kabûl ve râzî olduklarını...* beyan etmişlerdir. Dolayısıyla vakfın katibi Es-seyyid Mehmed Said Efendi, nukûd-ı mevkûfeden sorumlu Es-seyyid Halil Baba, mütevellî ve şehir kadısı huzurunda görülen muhasebesinde, vakıf personeline –yeterli miktarda nakit para olmadığından- eksik ödeme yapılacağı belirtilerek mürtezikanın bu konuda bilgilendirildiği görülmektedir (AŞS. 228/914: 170).

Muhasebe defterinde bu düşüşün sebebi açık olarak belirtilmemiştir. Ancak defterler arasında yapılan karşılaştırmalar vakıf masraflarının arttığını, halktan toplanması gereken tahsilatın toplanmadığını

8 Şeyh efendilerin zimmetinde büyük miktarda para bulunabilmektedir. Örneğin Gurre-i Muharrem 1230 senesinde şeyh efendi zimmetinde 530 kuruş vardır (AŞS. 218/904: 306; AŞS: 220/906:180).

göstermektedir. Masrafların artması b t gede a ıĝın oluşmasına neden olduĝundan a ıĝın kapatılması birbirini etkileyecek düzeye gelmiştir. Vakıf mütevelli ve katibi b t dedeki a ıĝı kapatabilmek için *asl-ı m l* olarak işletilen vakıf paralarını kullanmış, bu kısımdan aktarım yapılmıştır. Böylece vakıf yöneticileri işletilen ana para/asl-ı maldan parça parça harcamaya başladıklarından bu durum gelirlerin azalmasına doĝrudan etki etmiştir. Sonuçta vakfa önemli oranda kaynak saĝlayan ana para yek n  6100 kuruştan 5890 kuruşa gerilemişti (AŞS. 228/914: 170).

XIX. yüzyılın sonlarına doĝru vakıf kasasına borçlanan kişilerin kimliĝi biraz daha farklılaşmıştır. Paranın önemli bir kısmı Katolik milletinden Sofcu Femis, Aslan g l oĝlu Mişel Aĝa, Karamanlı Onluk Efendi, Uncuoĝlu Andonik, Batukoĝlu Anton, müteveffa Agob Efendi, Tenekeci Musen, İnciroĝlu Peter'in zimmetinde bulunmaktadır. 22 şaban 1305/2 Mayıs 1888 tarihinde zikredilen kişilerin zimmetinde 16251 akçe bulunmaktadır (Bayramoĝlu, 1989: 120).

Osmanlı toplumunda, modernite öncesi bankacılık sistemi olarak ifade edilen murabaha yoluyla işletilen vakıf paraları, piyasada paranın daha yoĝun el deĝiřtirmesine ve işlem görmesine yol a tıĝından, tarım ve ticar  faaliyetlerde görülen canlanmaya işaret etmektedir. Bu durum doĝal olarak para vakıfları sektörünün genişlemesi anlamına da gelmektedir (Deguilhem, 2002: 89; Mandaville, 1979: 292). Bu manada Mandaville'nin toplam vakıf gelirleri içerisinde para işletmelerinin payı hususundaki yorumları Hacı Bayrâm-ı Velî Vakfı için de geçerlidir. Ankara'da Hacı Bayram-ı Velî Vakfı'nın iřlettiĝi paraların gelirlerinin diĝer gelir türlerinden daha yüksek olması şaşırtıcı deĝildir.

Post-nişinlerin toplum içerisindeki statüleri onların vakıf gelirlerinden aldıkları pay dışında farklı yollarda kişisel gelirlerini arttırdıĝını göstermektedir. Esasında artan teveccühün başka bir yansımaya ise aynı nesilden gelen kişilerin şehirde kazandıkları n fuzdur. K llyenin saygın post-nişinleri aynı zamanda şehrin ileri gelenleriydi. Post-nişinler; kadı mahkemesinde sözü dinlenen, şahitlikleriyle davalara prestij katan, d r stl kleriyle cemiyetin el üstünde tuttuĝu kişilerdi. Onların sık sık mahkemelere bilir kişi olarak  aĝrılmaları, şahitliklerinin daha fazla itibar görmesinden ileri geliyordu. Bu yüzden şeyhler, vası' tayini işlerinde ve şehir kadısı huzurunda yapılan parasal işlerin řahitliĝinde tercih ediliyorlardı. Belirtilen hususlar post-nişinlerin kişisel anlamda gelirlerini arttıran durumlardır.

Post-nişinlerin etkisi sadece mahkemelerle sınırlı deĝildi. Aynı zamanda kadı mahkemesi tarafından görülen şehirle ilgili diĝer işlerde onların görüşlerine başvurulmakta, gerektiĝinde arabuluculuk yaptırılmaktaydı. Bu durum onların yükümlülüklerini arttırmış olsa da aynı zamanda yapılan bazı resm  işlerden ilave gelir elde etmelerine imkân saĝlamıřtı.  rneĝin 18 Receb 1247/23 Aralık 1831 tarihinde post-nişin Seyyid İbrahim Reşid Efendi, ulemadan  erkeş şeyhz de Osman Efendi'nin 10.000 kuruşluk medrese-i nuk dunun vakıf adına işletilmesine şahitlik etmişti (AŞS. 234/920:114).

 . Vakıf giderleri

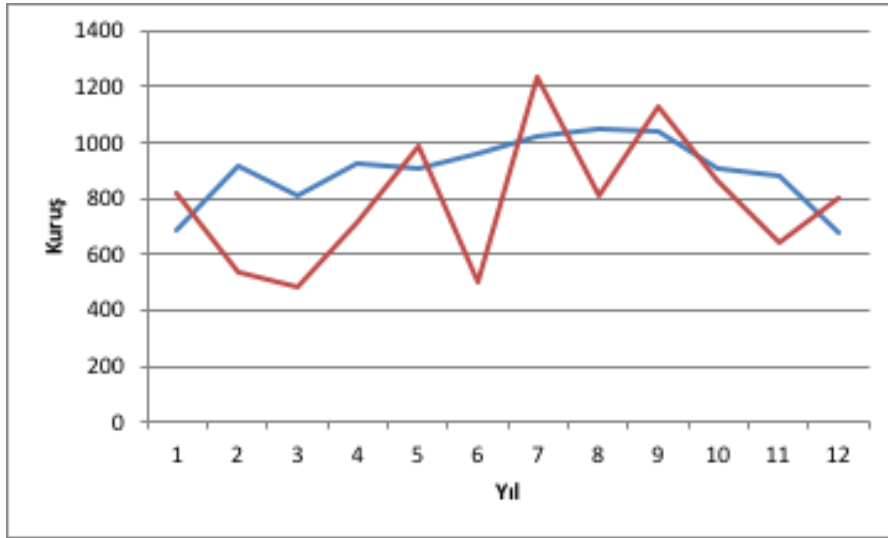
Vakıf muhasebe kayıtları kimi zaman defterlerde kimi zaman da kadı sicillerinde karşımıza çıkabilmektedir. Hacı Bayrâm-ı Velî Vakfı'nın gelir ve gider esaslı bilançoları zaman içerisinde bir takım deĝiřikliklerin olduĝunu ortaya koymaktadır. Vakıf bilançosunun inişli-çıkışlı durumunun ortaya çıkması, yöneticilerin gösterdikleri başarı veya başarısızlıkla yakından ilgilidir. XIX. yüzyılda Hacı Bayrâm-ı Velî Vakfı'nın giderlerine bakıldıĝında  c önemli alanda büyük deĝiřim yaşandığı görülmektedir. Bunlardan ilki; k llye içerisindeki binaların giderlerinin artmasıdır. İfade edilen bu kısımda; tamir, bakım, aydınlatma giderleri kastedilmektedir. Bu gider kalemleri bilançoya düzenli şekilde yansımamıştır. K llyede sürekli kullanılan temel maddelerin topluca satın alınması, giderlerde yıldan yıla farklılıkların oluşmasına yol

19. Yüzyıl Sicillerine Göre Hacı Bayram-ı Velî Vakfı'nın Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme

açmıştır. Vakfa yapılan toplu mal alımları bütçeyi zorlasa da ucuz fiyattan yapılan toplu alımlar kurumda sürdürülebilirliği sağlıyordu. Örneğin aydınlatma için alınan zeytinyağı, beziryağı, bal mumu, fitil ve kandil birkaç yıl hiç alınmazken, bazı yıllarda yüklü miktarda satın alınarak stok yapılıyordu. Muhtemelen post-nişinler sürekli fiyatları artan maddelerden fazlaca stoklamak suretiyle birkaç yılı maliyetlerden etkilenmeden geçirebiliyorlardı. Öte yandan bazı özel harcamalar da yok değildi. Örneğin 25 Safer 1221/14 Mayıs 1806 tarihli muhasebe defteri Arif Dede'ye bir çift çizmenin alındığını ortaya koymaktadır (AŞS. 204/890: 231).

Giderleri artan ikinci kısım ise; külliye'deki tamirat masraflarıydı. H.1227/1812 yılından H.1229/1814 yılına kadar olan üç yıllık muhasebe döneminin ilk iki yılında tamirata para ayrılmazken, H.1229/1814 yılında; türbeye perde, tekneci dükkanı duvarı tamiri, cami duvarı tamiri, süpürge, tekne, kürek alımı; avlu kapısı yapımı, çimento ve usta masraflarının yanı sıra; kandil, bezir yağlarına ve mahkeme masraflarına 378 kuruş harcanmıştır (AŞS. 214/900: 213). Görüldüğü üzere, tamirat giderleri her yıl olmamakla birlikte, olduğu senelerde bütün giderlerden daha fazla tutuyordu. Öte yandan külliye içerisindeki binaların tamiri için, ağaç, kum, tahta ve usta(duvarcı, çeşmeci, kovacı) yevmiyeleri kadı sicillerine kaydedilmişti (AŞS. 220/906: 180).

Grafik I. 19. Yüzyıl'da Vakfın Toplam Gelir- Gider Dengesi

Grafik I'de kırmızı renkle gösterilen giderlerdeki artışın üçüncü sebebi ise; Hacı Bayrâm-ı Velî Vakfı'nın personel giderleridir. Belgelerde vakıftan maaş alan personel arasında; mütevelli, iki imam, müezzin, vaiz, cabi, kayyım, katib, süpürgeci vardır. Oysa XIX. yüzyılda vakıftaki personel sayısı hızla artmıştır. Bunların başında; 2. Müezzin, devirhan, salâ-i müezzin, ecz'a-i şerif, vird-i şerif ve temcid-i şerif görevlileri gelmekteydi (AŞS. 220/906:183). Benzer şekilde 13 Recep 1189/2 Haziran 1784 tarihinde camide haftanın ikinci ve beşinci günlerinde şifâ-yı şerif okumak üzere atama yapılmıştı (AŞS. 164/850:157). Her ne kadar gerekçesi belirtilmemiş olsa da 24 Safer 1264/31 Ocak 1848 tarihinde vakıfta *cumahovân* cihetinin oluşturulduğu dikkat çekmektedir (AŞS. 256/942:728). Bahsedilen personelden başka, 5 Muharrem 1264/13 Aralık 1847 tarihinde Hacı Bayrâm-ı Velî Türbesi'nde günlük dört cüz okumak üzere dört kişi istihdam etme izni verilmişti (AŞS. 256/942:629). Görüldüğü üzere XIX. yüzyılda külliye'de çalışan personel sayısı 8'den 20'ye çıkarak, %150 artmıştır. Vakıf personeli sayısında hızlı bir artış söz konusu olurken, giderler aynı oranda artmamıştır.

Hacı Bayrâm-ı Velî Vakfı'nı malî açıdan yukarıda sayılan iŐletme, tamirat ve personel giderlerinden daha fazla etkileyen başka hususlar da vardır. Bu durum vakfın malî açıdan alacakların tahsil edememesiydi. H.1240/1825 yılında vakfın işlettiği toplam para miktarı 6000 kuruş civarındaydı. Oysa post-niŐinin görevlendirdiği katib ve diğer görevliler asl-ı m l olarak işletilen paraların nema yani faizini tahsil edememiŐlerdi. Bu durumun sebepleri vardı. BaŐta ülkenin içinde bulunduğu malî durum, enflasyon ve piyasalardaki bozulmaya bağlı olarak vakıf paralarının iŐletilmesinde ve geri dönüşünde bazı yıllarda sorunlar yaŐanmaktaydı. Vakıf paraları 10'u 11.5(%15) hesabıyla iŐletildiĐinde 6000 kuruşun ribhi 900 kuruş geliri olması gerekirken, bazı seneler bu miktarın çok altında tahsilat yapılmıştı. Murabaha gelirlerinde yaşanan tahsilat sıkıntısı en iyi, H.1242/1827 senesinde görülmektedir. Bahsedilen yıl içerisinde vakfın murabaha geliri neredeyse yarı yarıya azalmış olmasına rağmen, vazgeilemediğini de göstermektedir.

Tablo I. 19. Yüzyıl İlk Yarısında Vakfın Gelir- Gider Durumu

Yıl	Nukud Gelirleri	Dükkan Gelirler	Toplam Gelirler	Personel Giderleri	Diğer Giderler	Toplam Giderler
1221/1806	608	82	690	591.5	223.5	815
1227/1812	827	91	918	468	66	534
1228/1813	716	91	807	282	205	487
1229/1814	833	91	924	331	378	709
1230/1815	818	91	909	374.5	613	987
1231/1816	872	91	963	282	222	504
1232/1817	930	91	1024	320	916	1235
1234/1819	956	91	1047	554	257	811
1235/1820	945	91	1036	540	591	1131
1240/1825	728	155	907	375	491	866
1241/1826	728	155	883	375	347	643
1242/1827	518	155	673	375	424	799

Para vakıflarının XVI. yüzyılın ortalarından itibaren sayılarının hızla artması, onların sürekliliği sorununu gündeme getirmiştir. Piyasada aracılar vasıtasıyla değerlendirilen yüksek meblağların kontrolü zorlaŐtıĐı, İstanbul'a nazaran daha küçük Şehirlerde bile tahsil edilemeyen vakıf paraları artmıştır. Bu durum, vakıf bilançolarının gelirler kısmına yansımıştır.⁹

Hacı Bayrâm-ı Velî Vakfı'nın gelirleri gibi giderlerinin de nerelere harcanacağı Tablo II'de ifade edilmiştir. Vakıf yönetimi elde edilen gelirleri kağıt üzerinde hisselerine göre ayırmıŐtır. Muhasebe defterinde akçe türünden kaydedilen gider taksimatına büyük oranda uyulmaya çalıŐılmıŐtır. Bu yüzden nukûd-ı mevk feden elde edilen paranın Tablo II'de belirtilen oranlara göre dağıtıldığı tahmin edilmektedir.

Ankara'dan ve Şehir dıŐından gelip giden misafirlerin en önemli durağı olarak Hacı Bayrâm-ı Velî Külliyesi'nin faaliyetleri için her zaman daha fazla paraya ve daha fazla yardıma ihtiyaç duyuldu. Hayırseverlerin baĐıŐları ve devletin tahsisatlarına rağmen, XIX. yüzyılın sonlarına doğru, Hacı Bayrâm-ı

⁹  zcan'ın tespitlerine göre, 1546 yılında yapılan tahrirde İstanbul'da 845 nakit para vakfından sadece 15 tanesinin bir sonraki tahrirde görülebilmesi durumu özetlemektedir. İstanbul'da belirtilen diğer para vakıflarının ne olduğu sorusuna gelince; bunlardan sadece belli bir bölümü mülklere satın alarak varlığını sürdürmeyi başarmış, diğerleri ise bozulan ekonomik düzen içerisinde kayıplara uĐramıŐlardır. Bk.  zcan (2003: 14).

19. Yüzyıl Sicillerine Göre Hacı Bayram-ı Velî Vakfı'nın Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme

Velî Vakfı gelirlerinde büyük bir düşüş söz konusudur. Nitekim 29 Rebi'ü'l-âhir 1260/18 Mayıs 1844 tarihli belgede şeyh; "...Hacı Hüseyin Efendi kesîrû'l-iyâl olub hiçbir taraftan medâr-ı maaşı olmadığından muharrer olub mütemâdiyen erbâb-ı vecd halinde olduğundan..." yardım yapılması hususunda irade-i seniyye yazılmıştır. Post-nişîn Hacı Hüseyin Efendi'nin dervişleriyle birlikte sürekli vecd halinde olması belgenin ilgi çekici tarafıdır.

Tablo II. Vakıf Paralarının Harcanacağı Kısımlar

No	Vazife	Kuruş	No	Vazife	Kuruş
1	Çeşme Akçesi	1614	12	Kandil Akçesi	320
2	Mihrap Akçesi	667	13	Rakabe Akçesi	300
3	Tarif Akçesi	150	14	2. Kürsü Akçesi	170
4	Cuma Akçesi	250	15	Salâ-i Müezzîn Akçesi	112
5	2. İmam Akçesi	330	16	Temcid Akçesi	132
6	Müezzîn Akçesi	300	17	Mekteb Akçesi	200
7	Devir Akçesi	50	18	Cihet-i Tevliyet Akçesi	200
8	Evrâd Akçesi	100	19	Şamdan Akçesi	400
9	Çırac Akçesi	500	20	Fener Akçesi	50
10	Kayyim Akçesi	50	21	Cuma Müezzini Akçesi	50
11	2. Müezzîn Akçesi	50			
					Yekün: 6095

XIX. yüzyıl ikinci yarısında külliye de malî zorluklar artmıştır. 22 Ramazan 1310/9 Nisan 1893 tarihli bir belgede defin-i itirnak Hacı Bayram hazretlerinin cami-yi şerifi ve kürsü şeyhliğini görevlerini yürüten Şeyh İsmail Hakkı Efendi; "...üç seneden berü vakf-ı mezkûrun hasılatı kafî olmadığı ..." gerekçesiyle padişah hazretlerinden yardım talebinde bulunmuştur (BOA. BEO. 181/13568-1).

d. Tahsisler, Bağışlar ve Devlet

Osmanlı toplumunda hayırseverlerin vakıflara yaptıkları bağışlar onların faaliyetlerinin devam etmesine katkı sağlamıştır. Hayırseverler kadar olmasa da Osmanlı padişahları yardım talebinde bulunan vakıflara hazine gelirlerinden tahsisat ayırarak vakıf müesseselerini koruyup kollamışlardır. Devlet-toplum ilişkisi bağlamında bakıldığında vakfa yapılan tahsisatlar, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin öğretilerinin, onun izinden gidenlerin yaşatılmasına yönelik bir adımdır. Ankara sicilleri, Hacı Bayrâm-ı Velî Külliyesi'nde görev yapan post-nişînlerin devlet ve toplum hassasiyetlerini ortaya koyan örnekler sunmaktadır.

Bu anlamda Ankara'daki Hacı Bayrâm-ı Velî Tekkesi'nde görev yapan post-nişînlerin hemen hepsi birbirinden farklı karakterlere sahip olduklarından farklı uygulamalarda bulunabilmişlerdir.¹⁰ Bayramî ailesi, XIX. yüzyılda sık sık külliye yönetiminin ana koldan ayrıldığı gerekçesiyle yönetim tartışmalarıyla meşgul edilmiştir. Bu nedenle padişah ve nezaretlerin tekrar yönetime el koymasını isteyen aile mensuplarının sayısı bir hayli fazladır (BOA. C. EV. 351/1782-1).

Post-nişînlerin farklı uygulamaları XIX. yüzyılda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Seyyid Mehmed Said Baba, 12 dervişine vatan savunmasına katkı vermeleri hususunda tavsiyelerde bulunarak cepheyeye

10 Vakıf bütçesinde açık oluştuğunda post-nişînlerin hemen kendi servetlerinden açığı kapattıkları görülmektedir. Örneğin 25 Safer 1221/14 Mayıs 1806 tarihinde Seyyid Şeyh Mehmed Said Baba Efendi ibn-i Şeyh Tayyib Baba; "...beher sene 119 kuruş kendi malından fazla masraf etmekle..." vakıf personelinin taleplerini karşılamıştır. Diğer taraftan H.1242/1827 senesinde vakfın bütçesi denkleştirilemeyince yani giderler gelirlerden fazla çıkınca vakfın 95 kuruş açığının işletilen paralardan tahsiline karar verilmiştir. Post-nişînlerin yönetim konusunda üslendikleri bu tasarruf, kişiden kişiye değişebiliyordu (AŞS. 228/914:170).

gitmiştir. Görevini aileden birine bırakan Seyyid Mehmed Said Baba Osmanlı Devleti'nin cephede zor durumda olduğu bir dönemde Osmanlı- Rus Savaşı'na katılmıştır. 5 Receb 1225/6 Ağustos 1810 tarihinde Seyyid Mehmed Said Baba ve yanındaki 12 dervişi savaşa katılmak üzere Ankara'dan ayrılmışlardır (AŞS. 202/888: 334). Ruslarla savaşın uzadığı, devletin ric'at ettiği bu dönemde Bayramî şeyhinin dervişleriyle sefere gitmesi, onların çok iyi savaştıklarından değil, düşmanla savaşan askerin manevî desteğe ihtiyaç duymasından kaynaklanıyordu. Yaşamları hayatla-ölüm arasında gidip gelen Osmanlı askerlerine moral vermek, Şeyh Seyyid Mehmed Said Baba ve dervişleri için bir vatan borcudur.¹¹

Osmanlı devrinde uzun süre devam eden savaşlar sırasında Hacı Bayrâm-ı Velî Zaviyesi'nin yolu bir şekilde başkomutanla da kesişmiştir. Örneğin 5 Rebi'ü'l-âhir 1338/28 Aralık 1919 tarihinde Mustafa Kemal ve arkadaşları Ankara'ya gelişlerinde önce Hacı *Bayrâm-ı Velî kuddisu's-sirrahû* hazretlerinin türbesini ziyaret etmişlerdir. Hacı Bayram camisine gelen Mustafa Kemal ve arkadaşlarına Ankara Valisi Yahya Galib mihmandarlık yapmıştır. Mustafa Kemal'in camiye gezdikten sonra "...ziyaretimiz vuku' buldu başka ne yapalım!" demesi üzerine Ankara Valisi; "... bu manevi ruha bir fatiha kafidir..." diyerek türbede Hacı Bayram Hazretlerine dua etmiştir. Daha sonra hükümet konağına geçen heyet, kurbanlarla karşılaşmış, ardından Ankara Zeybeklerinin kılıç-kalkan oyunu oynandıktan sonra halk, Mustafa Kemal'in uzun konuşmasını dinlemiştir (BOA. DH.KMS. 53/421).

Hacı Bayrâm-ı Velî Dergâhı'nın toplumsal meselelerdeki sorumluluğu ve bunlara yaptığı katkı, 10 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla bir kez daha ortaya çıkmıştır. Ankara'ya gelen milletvekilleri, şehirde kalacak yer ararlarken soruna makul çözüm yolu bulan kişi yine Hacı Bayrâm-ı Velî tekkesi şeyhi Tayyib Baba'dır.¹² Tayyib Baba'nın misafir ettiği milletvekilleri daha çok ilmiye sınıfına mensup kişilerdi. Tayyib Baba milletvekilleriyle vatanın, milletin ve İstiklâl mücadelemizin geleceğini konuştuğundan şüphe yoktur (Bayramoğlu, 1989: 95).

Sonuç

Osmanlı son devrinde müstesna vakıf statüsüne alınan Hacı Bayrâm-ı Velî Külliyesi, kurucusuna duyulan saygı ve hürmetten dolayı toplumun çeşitli kesimlerinden destek görmüştür. Destekler sayesinde dervişlerin, gelip-giden misafirlerin ve şeyhlerin rızıklanmaları için önemli kazanımlar sağlanmıştır. Post-nişinler Bayramî tarikatı geleneklerini yaşatmakla yükümlü olmuşlardır. Tarikatın gelenekleri arasında zaviyede ayinler tertip etmek kadar, mutfakta pişirilen ekme ve çorbayı gelip-giden misafirlere, dervişlere ve vakıf çalışanlarına ikram etmek de vardı. Bunun dışında artan paradan Hacı Bayrâm-ı Velî neslinden gelen kişilere yardım yapmak diğer bir amaç olarak sayılmalıdır. Vakıf gelirlerinin bir kısmının aile fertleri arasında dağıtılıyor olması, mütevelliliği ve post-nişinliği gerektiği şekilde yapmayanlar hakkında şikayetleri arttırıyordu. Vakfın gelirlerini arttıramayan, zaviyeyi iyi yönetemeyen, tahsilatları yapamayan yöneticiler sürekli şikayetlere karşı karşıya kalmışlardır.

11 Sosyal yapıda derin yaralar açan savaşlarda Hacı Bayrâm-ı Veli şeyhi gibi Ankara Mevlevîhâne şeyhi de üzerine düşen görevi yerine getirmiştir. Nitekim Balkan Savaşları sırasında toplumsal bilinci canlı tutma konusunda hassas davranan Ankara Mevlevîhânesi mensupları, savaşın başladığı andan itibaren topladığı aynı ve nakdî yardımları cepheye ulaştırmıştır. Benzer şekilde 13 Teşrin 328/ 26 Kasım 1912 tarihinde bir genelge yayınlayan Mevlevîhane şeyhi Mustafa Nureddin(Nuri) Dede, Ankara Taburu'na bir at hediye etmiş ve bunun yanı sıra, çeşitli zamanlarda Mevlevîhânedeki toplanan nakdî yardımları önce İstanbul'daki Galata Mevlevîhanesi'ne oradan da ordunun genel ihtiyaçları için cepheye yollamıştır. Bir ara Mustafa Nureddin Dede savaş yıllarında dergâhta çile çıkarmak için dedegân olmadığını ayinlerin fahri görevlilerle icra ettiklerini belirtmiştir. Her ne kadar Mevlevîhâne vakfının personel sayısı zamanla azalmış olsa da Kurtuluş Savaşı'nın zor günlerinde şeyh Mustafa Nuri Dede ve yanındaki 25 dervişi ile Mevlevî alayına katılmak üzere cepheye gitmişlerdir (Köstüklü, 2010: 69-76).

12 Üçüncü Tayyib Baba olarak zikredilir.

19. Yüzyıl Sicillerine Göre Hacı Bayram-ı Velî Vakfı'nın Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme

Külliye'nin gelirleri bölgenin farklı kısımlarından toplanıyordu. Şehir merkezinden toplanan kira gelirleri, öşür gelirlerinden daha azdı. Külliye'nin en kapsamlı gelirleri, nukûd-ı mevkûfe yani vakıf paraların işletilmesinden elde ediliyordu. Vakfın işlettiği 6000 kuruşun aslı mal olan kısmı tahsilin az olduğu yıllarda azalmıştır.

Osmanlı vakıfları gelir-gider esasına dayandığından sosyal hayatta yaşanan iç karışıklıklar, savaşlar, enflasyon, işsizlik ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan huzursuzluk vakıfları etkilemiştir. Nitekim Ankara'daki en nüfuzlu Hacı Bayrâm-ı Velî Vakfı'nın, muhasebe kayıtları kurumun geçen süre içerisinde yaşadığı değişimi ortaya koymaktadır. Vakfı yöneten post-nişinlerin tasarrufları yıldan yıla farklı bilançoların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Külliye'de ihtiyaç duyulan emtianın birkaç yılda bir, topluca alınması stok yapıldığını ortaya koymaktadır. Bütçe açısından alımın yapıldığı yıllarda giderlerin, gelirlerden daha fazla olmasına yol açmıştır.

Osmanlı toplumunda vakıflar, akarlarından elde ettiği paralarla sürekliliğini sağladığından, külliye içerisindeki binaların tahrip olması kurumun işlerliğini hızla azaltmıştır. Dolayısıyla vakıfların giderleri arasında tamirat giderleri önemli bir yer tutmaktadır. Öte yandan XIX. yüzyılda personel sayısının 8'den 20'ye çıkması yeni istihdamların olduğuna, bu durumun bilançoda giderleri hızla arttırdığına şahit olunmaktadır.

Sonuç olarak Hacı Bayrâm-ı Velî gibi onun adını taşıyan vakfı da toplum nezdinde büyük itibar görmüştür. Saygı değer vakfın idaresini sağlayan kişilerin tek tip yönetimi sürdürdüklerini söylemek güçtür. Çünkü bu tür büyük vakıflarda farklı yönetim uygulamalarının olduğu, değişim ve dönüşümün takip edilmesi gerektiği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Kaynaklar

1. Arşiv Kaynakları

A. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivleri (BOA)

a. Defterler

BOA. 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri

BOA. 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri

Maliyeden Müdevver Defterler (BOA. MAD. 15535).

b. Arşiv Belgeleri

Sadâret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ (BOA. A. MKT. MVL.) 30/8

Bâb-ı Âlf Evrak Odası (BOA. BEO.) 181/13568; 307/22995; 0569/42666

Cevdet Darbhan (BOA. C.DRB.) 30/1493

Cevdet Evkaf (BOA. C. EV.) 258/13174; 350/17764; 351/1782

Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (BOA. DH.KMS.) 53/421

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (BOA. MV.) 44/59

Sadaret Mektubi Kalemî (BOA. A. MKT) 30/97; 155/87

Sadâret Mektubî Kalemî Mühimme Kalemî(A. MKT. MHM) 498/77

Şûrâ-yı Devlet (BOA. ŞD.) 1353/14; 2977/2

B. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi

TD. 558 Numaralı Ankara Evkaf Defteri (979/1571).

C. Ankara Şer'îye Sicilleri

Ankara Şer'îye Sicilleri (AŞS) 14/700: 925-1081-1082; AŞS 128/814: 116; AŞS. 149/836: 380; AŞS. 164/850: 157; AŞS. 169/855: 178; AŞS. 199/885: 58; AŞS. 202/888: 334; AŞS. 204/890: 213- 231- 232; AŞS. 214/900: 213; AŞS. 218/904: 306; AŞS. 220/906: 180-183; AŞS. 228/914: 170; AŞS. 234/920: 114; AŞS. 256/942: 629-728; AŞS. 260/946: 316

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

Ahmed Taşköprülüzâde (1989). *Hadâik'ul- Hakâik fî Tekmiletî'ş Şakâik(Şakâik-i Numaniye ve Zeylleri II)*, terc. Mecdî Mehmed Efendi (neşr. Abdülkadir Özcan). İstanbul: Çağrı Yayınları.

Evliya Çelebi. (1999). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi II*, çev. Z. Kurşun- S. A. Kahraman- Y. Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Mehmed Neşrî. (1983). *Neşrî Tarihi I, II* (haz. Mehmet Altay Köymen). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Arbaş, Hamit. (1992). *Hacı Bayram-ı Veli Külliyesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bayram, Sadi. (1991). "Hacı Bayrâm-ı Velî ve Tarihe Bağlılık". *I. Hacı Bayrâm-ı Velî Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Ankara Valiliği Kültür Müdürlüğü Yayınları. 32-36.

Bayramoğlu, Fuat. (1989). *Hacı Bayrâm-ı Velî II, Yaşamı- Soy- Vakfı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çalışkan, Emre. (2017). "Hacı Bayram Velî ve Bayramîliğin Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyaset ve Devlet

19. Yüzyıl Sicillerine Göre Hacı Bayram-ı Velî Vakfı'nın Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme

Yönetimine Etkisi". *Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildirileri*, 379-392.

Çınar, Hüseyin-Miyase K. Kaya. (2015). *Vakıflar Kaynakçası*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Çizakça, Murat. (1993). *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*. İstanbul: İSAV Yayınları.

Çizakça, Murat. (2012). "Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları". İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları. 21-31.

Deguilhem, Randi. (2002). "In the Ottoman Empire to 1914 Waqf", *Encyclopedia of Islam XI*, Leiden- Brill, p.89.

Ergenç, Özer. (1995). *XVI. yüzyılda Ankara ve Konya*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.

Ergenç, Özer. (1980). "XVII. yüzyıl Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler". *Osmanlı Araştırmaları*, I, 85- 108

Ergenç, Özer. (1984). "Osmanlı Şehrindeki Mahallelerin İşlev ve Niteliği Üzerine". *Osmanlı Araştırmaları*, IV, 69- 78.

Erünsal, İsmail. (1995). "Yeni Bir Kaynağın Işığında Somuncu Baba", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı*. İstanbul. 298-314.

Faroqhi, Suraiya. (2000). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Galib, Mübârek. (1996) *Ankara Mescidler, Camiler, Mezarlıklar, Kitabeler*. Ankara.

Konyalı, İ. Hakkı: (1978). *Ankara Camileri*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

İnalcık, Halil. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, (çev. Ruşen Sezer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İnalcık, Halil. (2009). *Devlet-i Aliyye I*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları,.

Köç, Ahmet. (2012). "Mevlevîler ve Devlet: Ankara Mevlevîhânesi Örneği (Ekonomik Statü, Vakıflar ve Yönetim)". *Bellekten*, LXXVI, Ankara. 527- 552.

Köç, Ahmet. (2013). "Osmanlı Devleti'nde Hazine Gelirlerinden Vakıflara Yapılan Tahsisatlar". *Vakıflar Dergisi*, 39, 103-113.

Köstüklü, Nuri. (2010). *Vatan Savunmasında Mevlevîhaneler (Balkan Savaşları'ndan Milli Mücadele'ye)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Mandaville, John E. (1979). "Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire". *International Journal of Middle East Studies*, X, 289-308.

Mardin, Şerif. (1995). *Türkiye'de Din ve Siyaset Makaleler IIII*. İstanbul: İletişim Yayınları, 6. bs.

Mardin, Şerif. (2005). "Türkiye'de Modern Türk Sosyal Bilimleri Üzerine Bazı Düşünceler". *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. ed. Sibel Bozdoğan- Reşat Kasaba. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar. (2011). *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar. (2012). "Bayramîlik ve Osmanlı Tasavvuf Hayatındaki Yeri". *Hacı Bayrâm-ı Velî Sempozyumu Bildirileri*. <https://www.youtube.com/watchv>

Öney, Gönül. (1971). *Ankara'da Türk Devri Yapıları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Özcan, Tahsin. (2003). *Osmanlı Para Vakıfları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Özdemir, Rifat. (1986). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Öztürk, Nazif. (1986). "Vakıfları Çerçevesinde Hacı Bayram Zaviyesinde Sosyal ve Kültürel Hayat". *IV. Vakıf Haftası Kitabı*. Yay. Haz. Abdülkerim Erdoğan. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları. 167-180.

- Öztürk, Nazif (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Peters, Randi. (2002). "Origins Wakf". E12 XI, Leiden- Brill. 60-61.
- Sarı Abdullah Efendi, (1288). *Semeratü'l-Fuad fi'l-Mebde ve'l-Mead*. İstanbul: Matbaa-yı Âmire.
- Şahin, Haşim. (2015). "Bayramiyye". *Türkiye'de Tarikatlar*, (ed.Semih Ceyhan). İstanbul: İsam Yayınları. 781-850.
- Şahin, Haşim. (2015). "Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Halifesi Ömer Sikkînî ve Bayrâmî Melamiliği'nin Oluşumu". *Ötekilerin Peşinde Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*. Haz. Mehmet Öz- Fatih Yeşil. İstanbul: Timaş Yayınları. 595-603.
- Tabakoğlu, Ahmet. (2007). "Öşür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 100-103.
- Yediyıldız, Bahaeddin. (2003). *XVIII. yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yediyıldız, Bahaeddin (2012). "Vakıf". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XLII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 479-486.

